

АРХИВ

АЗƏРБАЈҶАН

1975

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
ГОД ЖЕНЩИНЫ

БЕЛНӘЗӘР
ТАԶԻՆ ՆՈՐԱԶԻ

10-12
1975

АЗƏРБАЙҶАН

АзәрбајҶан Јазычылар Иттифагынын
ајлыи әдәби-бәдһи журнaлы

Бу нөмрәдә

Николај Тихонов—Балача сумгајытлы (ше'р)	3
Јазычы вә һәјат	
Сәјавуш Сәрханлы—Байкал-Амур поемасы	4
Сәһраб Таһир—Јахшылыг (ше'р)	17
Әли Вәлијев—Ишыга доғру (повест-арды)	19
Бәхтијар Ваһабзадә—50	
Тәбрикләр	43
Бәхтијар Ваһабзадә—Ше'рләр	52
Әмир Мустафајев—Дарларчанын ағ говағ-лары (повест—сону)	56
Мүзәффер Шукур—Ше'рләр	97
Иса Бүсәјев—Нәсимә (роман)	100
Әлиһәсән Ширванлы—Ше'рләр	115
Мурад Гудјалчәли—Нар (ше'р)	116
Тоғиғ Бүсәјни—Гәбәјун сәси (ше'р)	116
Чыңкыз Әләкбәрзадә—Алман шәрабы (ки-но-ссенари)	118
Муса Јағуб—Ше'рләр	156
Чәфәр Бағыр—Миннатүрләр	159
Әли Вәкил—Брест галасы (ше'р)	165
Адил Ширинов—Үмидләр, Кезәллик (ше'р-ләр)	166
С. Гурбәни—Јарвағлар (ше'р)	166
Аббасаға—Учун, учун (ше'р)	167
Әсәрләр вә рәјләр	
Мирзә Ибраһимов—Нијәсиғ, нечәсиғ бир јазысан сән	168
Әдәби пресимизәдән	
Рүстәм Әлијев, Чәһанкир Гәһрәманов—Унудуламуш шаиримиз Рәһмәти һағгында бир нечә сөз	184
Рәһмәти Тәбризи—Гәзәлләр	189
Аида Имангулијева—Әрәб әдәбијатында гадыи азадлығы проблемләри	191
Гасым Гасымзадә—Ән'әнәви образларын муасир һәјаты	193
Б. Оручәли—Естетик фикир абидәси	203

10

ОКТЯБР

1975

7157

ЭРЭБ ЭДЭБИЈАТЫНДА ГАДЫН АЗАДЛЫҒЫ ПРОБЛЕМЛЭРИ

Мәлум олдуғу кими, гадынлар јер күрәси әһалисинин јарысыны тәшкил едир. Ики милјард нәфәр! Бүтүн бәшәрин бу јарым һиссәсини кишиләрлә бәрәбәр һүгуга малик олмасы проблемини тарих инди ән плана чәкмишдир. Чәмијјәтин инкишафыны гадынларсыз, елмин, техниканын, мәдәнијјәтин тәрәггисини, бир чох мүнһүм ичтимаи проблемләрни һәлләни гадынларын иштиракы олмадан тәсәввүр етмәк мүмкүн дејилдир.

Дүнианын бүтүн тәрәггипәрвәр адамлары бу һәгигәти артыг дәрк етмиш, гадынларын кишиләрлә бәрәбәр һүгуга малик олмасы, чәмијјәтин бүтүн һәјатында онларын фәал иштирак етмәси мәсәләсини ичтимаи-сијаси мүбаризәнин мүнһүм проблемләриндән һесап едирләр. Һәндә кечирилмәкдә олан Бејнәлхалғ гадын или дә бу мәсәди дашыр.

Гадын азадлығы, гадын һүгуглары мәсәләси Шәрг өлкәләриндә табағчыла дунјакөрүшлү јазычылары, мүтәфәккирләри, маарифпәрвәр инсанлары дүшүндүрмүш, онлары нараһат етмишдир. Әсрләрдән бәри ислам динини тәсири алтында олан Шәргдә гадынлар динни, хурафатын, мөвһуматын вә кечмишин дикәр мәнфур галыгларынын гурбаны олмушлар. Шәрг гадыны инсана хас олан бүтүн имтијазлардан, һүгүг вә үстүнлүкләрдән мәнһүм иди. Һәтта гадына дуаны белә бәркдән охумағ гадаған едилмишди. Чүнки дини гајдалара көрә, дуа охујаркәи гадыннын сәсини киши ешитсәјди, куја онда дуа кедиб аллаһа чатмаз вә тәбул олунмазды. Әкәр азадлығ мөвһуму алтында инсанын сијаси мәнәви, зәһни вә физики мүстәгиллији алашылырса, Шәрг гадыны бунларын һамысындан мәнһүм иди.

Бу һүгүгсузлүг, мәзлумлүг, чәмијјәтдән гадыннын тамамилә тәчәд олунмасы Шәргин мүтәрәгги фикирли шәхсијјәтләрини, маарифпәрвәрләрини дүшүндүрмүшдүр. Олар һесап едирдиләр ки, гадын һүгугу му мөдәфиә мәсәләси јалныз динни зәрәрли тәсириңә, мөвһумата гаршы мүбаризәдән ибәрәт дејилдир, бу ејни заманда чәмијјәтин нормал ичтимаи-игтисади инкишафыны тәмин етмәк үчүн дә мүнһүм амилдир. Олар һағлы оларағ гејд едирдиләр ки, һәр бир чәмијјәтин, гурулушун мөдәлчәјини һәјата јени атылан, бөјүјән вә јеткинләшән нәсил тәшкил едир. Бу нәсли јетишдирән исә илк нөвбәдә аиләдир. Гадыннын, аначын мөдәлчәјини вәзијјәтиндә олдуғу бир аиләдә исә кәнч нәсил һеч вахт дүзкүн нөвбәдә олунмаз. Бу да өз нөвбәсиндә милләтин, халғын инкишафыннын гаршысыны алмағ, чәмијјәти тәнәззүлә апармағ демәкдир.

XIX әсрин сонлары эрәб өлкәләринин бир чохунун мәдәни вә әдәби һәјатында дирчәлиш вә јүксәлиш илләри иди. Бу дөврдә эрәб шаир әдибләрини марағландыран мөвзуларын дәрәси кенишләнмишди. Олар һәјатын нәбзини тутмаға, халғы нараһат едән мәсәләләри әсәр-

дәриңдә ишыгандырмага чәһд көстәрир, ичтимаи һадисәләре өз мунәсибәтләрини даһа габарыг шәкилдә билдирмәкдән чәкинмирдиләр. Тәһни ки, дөврүн ән актуал проблемләриндән бири мәнз гадын азадлығы, гадын һүгүгу мәсәләси иди.

Көркәмли әрәб язчысы Әһмәд Фарис-әш-Шиджаг (1804—1887) илк дөфә олараг Шәрг гадынларынын ичтимаи һүгүгу муҗаһидәси миш, чәмијјәтин инкишафы мәсәләсини гадын азадлығы илә әләгәләндирмишдир. «Фарјагы сөркүзәштәләр» (1855) адлы мәшһур әсәриндә Фарис әш-Шиджаг языр: «Әкәр дүнианын ән көзал мәхлуғу олан гадын ичтимаи вәзијјәти јахшылашарса, бу, дөвләтин вә милләтин инкишафына, прәлиләјишиңә дә көмәк едәр».

Илк әрәб муҗаһидләриндән суріяли Бутрус әл-Бустани, мисирли маарифчи Мәһәмәд Әбдо, әрәб әдәбијјатында тарихи роман жанрынын бәнис ки ми танынмыш Чорчи Зејдан, язчысы Иса Убејд, прағлы шаир Чәмил Сидги әз-Зәһави вә башгалары өз жарядычыларында гадын азадлығы мәсәләсинә мүнһүм јер вермиш, әсәрләриндә тез-тез әрәб гадынларынын тәһсил алмасы, маарифләнмәси, өлкәнин ичтимаи һәјәтына даһа фәал чәлб едилмәси ки ми мәсәләләре тохунмушлар. Бутрус әл-Бустани көстәрирди ки, «кәкәр гадын охумағы вә јазмағы бачарарса, тарих, һесаб, әдәбијјат, педагогика фәиләрини биләрсә, о өз өвладларына даһа јахшы тәрбијә едәр, аиләсинә, јашадығы чәмијјәтә даһа чоғ фәјда верәр».

Ч. С. әз-Зәһави гадынларсыз чәмијјәти бир ганады ғырылмыш туса бәнзәдир. Шаир дејир: «Ғуш бир ганадла пәрвазлана билмәдји ки ми, чәмијјәт дә гадынларын фәалијјәти олмәдан инкишаф едә билмәз».

Иса Убејдин ән мәшһур әсәрләриндән олан «Һикмәт ханымын күвәдји» повестиниң гәһрәманы гадындыр. Мүәллиф һәмни әсәрдә 1919-чу илин апрел һадисәләриндән — Мисрә инкилис тәһавүзүндән сәһәр өлкәдә баш вермиш сijasи дәјишикликләрин тәсири алтында тәдриҗ ојанан вә јашадығы евин диварлары арасында чыхараг кениш ичтимаи һәјәта атылан, сijasи һәрәкәтдә, нүмајишләрдә иштирак едән Мисир гадынынын сурәтини јаратмышдыр. һәјәтында вә дүниакөрүшүндә дәјишикликләр вә јениликләр јаранан Һикмәт ханымын кечирдиҗ һәјәчән вә сарсынтылар һәмни повестдә сәнәткарлығла тәсвир олтурушудыр. Һикмәт ханым узун дүшүнчәләрдән вә тәрәддүдән сәһәр гәти бир аддым атыр. Мисир халгынын милли азадлығы уғрунда и баризә апаранларын чәркәләринә гошулур, ичтимаи һәјәта, әтраф чәрәјән едән һадисәләре марағы артыр.

О заман Русияда баш верән сijasи һадисәләр, Бөјүк Октябр инкишабы әрәб өлкәләри гадынларынын да шууруна тәсир көстәрир. Язычы һәмни әсәриндә көстәрир ки, «Һикмәт ханымы өз вәтәнин азадлығы уғрунда мүбаризәдә иштирак етмиш, олмазын әзијјәтләрдә ачлығы, сојуга, хәстәликләрә, һәбсхана вә сүркүнләрә мәруз галмыш гәһрәман рус гадынынын фәдакарлығы дүшүндүрүрдү».

Әсәрин соғунда охучу Һикмәт ханымы артыг сijasи чәһәтдән јәни кияләшмиш, өлкәдә «сол гадын партијасынын» жарядычыларындән бири ки ми көрүр.

Һикмәт ханым әрәб әдәбијјатында јени, демәк олар ки, илк муҗаһид гадын сурәтидир.

Иса Убејдин гардашы Шината Убејд дә јазыб-јаратмышдыр. О бәзи әсәрләриндә Мисир гадынларынын тәлеји мәсәләсинә тохунмушдур.

Бу дөврдә јазыб-јаратмыш публицистләр дә әрәб өлкәләриндә гадынның мәзлум, һүгүгу вәзијјәтини тәсвир етмишләр. һәмни дөвр

гадынларынын һүсуси мәтбуат органынын жарядылмасы үчүн дә тәшәббүс көстәришти вә һәһәјәт, сензура нәзарәтинин нисбәтән зәиф олдуғу Мисирдә 1892-чи илдә «әл-Фәтәт» («Ғыз») адлы илк гадын журналы нәшр башламышдыр. Оун ардынча «Әнис әл-Чәлис» вә «Фәтәт әш-Шәрг» («Шәрг ғызы») журналлары жарядылмышдыр. һәмни журналларда дәрч едилән мәгаләләрин демәк олар ки, һамысында гадын азадлығы илә әләгәдәр мәсәләләре тохунулурду. Мисирли вәкил Мурок Фәһминниң «әл-Фәтәт» журналында (1894-чү ил) дәрч олунмуш бир мәгаләсинәз чәхарвадлығыа сон гојмағ, гадынлары чадранда азад етмәк, онлар бошанмағ һүгүгу вермәк, мүсәлманларла христиандар арасында өвләмәјә ичәзә вермәк ки ми мәсәләләрин һәјәта кечирилмәси тәләб олунурду.

Бу язчычы вә маарифчиләрин атдығлары илк аддымлар һәлә мөһкәм вә гәти олмаса да, ләзими тәсири вермәсә дә тәгдирәләјиг иди. Шәрг гадынына һүгүгу, азадлығы тәләб етмәкдә илк чығарлары мәнз онларын јазылары ачмышды, әрәб әдәбијјатына мүасир гадын сурәтини илк дөфә онлар көтирмишдиләр.

Әрәб өлкәләриндә гадынын һүгүгу там гәтијјәтлә муҗаһид едән публицист язчычы Гасим Әмин (1865—1908) олмушдур. Әрәб әдәбијјәти тарихиндә «гадын азадлығынын мәрд мүбаризи» ки ми танынмыш Гасим Әмин гадын һүгүгунун муҗаһидиси мәсәләсини өз жарядычылығынын әсәс ана хәтти һесаб етмишдир. Академик И. Ј. Крачковскинин көстәрдји ки ми «гадын һүгүгунун муҗаһидә етмәк оун һәјәтынын әсәс мәгсәди иди вә о өз язчычылығ фәалијјәтини дә мәнз бу мәсәләјә һәср етмишдир».

Гасим Әминниң «Гадынын азадлығы» әсәри 1899-чу илдә чаддан чыдыр. Бу китабын нәшри бүтүн әрәб аламиндә, еләзә дә Һиндистанда бөјүк мүбаһисәјә сәбәб олур. Бәзиләри шәрһ олунан мәсәләнин әһәмијјәтинә көрә «Гадынын азадлығы» китабыны сijasи мөвзудә јазылмыш әсәрләрдән дә үстүн тутурдулар. Бир гисм тәңгидчиләр исә китабы дармадағын етмәјә, мүәллифини чәзаландырмага чалышырдылар.

Гасим Әмин әсәриндә Шәргдә гадын һүгүгу, гадын азадлығы, гадынның чәмијјәтдә ролу илә әләгәдәр мүнһүм мәсәләләре тохунурду. «Милләтин мәдәни сәвијјәси гадынның ичтимаи һәјәтдә тутдуғу мөвгәдән асылдығы»—дејән Гасим белә һесаб едирди ки, әрәб өлкәләриниң вә үмүмијјәтлә бүтүн Шәргин тәһәззүлүнүн әсәс сәбәбләриндән бири мәнз бу өлкәләрдә гадынларын һүгүгу вәзијјәтдә олмаларыдыр. Мүәллиф гадынларын маарифләнмәсини чоғ вачиб вә биринчи дәрәҗәли мәсәлә ки ми ортага атыр, һәјәтын бүтүн сәһәләриндә гадынлары кишиләрдә бирликдә чийин-чийинә ишләјән көрмәк истајир.

«Гадынын азадлығы» китабы ики һиссәдән ибарәтдир. Биринчи һиссәдә гадынларын тәһсил, маарифләнмәси вә тәрбијјәси мәсәләләриндән бәһс едилир. Јазчы көстәрир ки, гадынларын алдығы тәһсилдән вә тәрбијјәдән онларын һәм ичтимаи һәјәтдаки, һәм дә аиләдәки мөвгәји асылдығыр. Китабын икинчи һиссәсиндә исә һичаб, чадра ифша едилир. «Һичаб» сөзүнүн әрәбчә ики мәнасы вар: «өртүк» вә «чәфтәт». Гасим Әмин һағлы оларағ ејдир ки, чадра һәм гадынның үзүнү өртән, ону дүниа ишығына бахмагдан мәнһүм едән «өртүкдүр», һәм дә гадынны евдә дустаг ки ми сахлајан, һәјәта атылмаға, истајиди ки ми јашамаға имкан вермәјән «чәфтәдир». Әдиб бүтүн әрәб гадынларыны чадраны атымаға, мүсәлман аламиниң инкишафыны буховлајан бу «зәңчирдән», исламын бу мәнһүр галығындан азад олмаға чағырыр. Гасим

* «1001 кечә» нағылларындән бириниң гәһрәманынын адыдыр.

